

УДК 821.161.2-2.09

Спірідонова Л.М., викладач Ірпінського державного коледжу економіки та права,
Шевченко А.В., викладач Ірпінського державного коледжу економіки та права

Історичні п'єси Б.Д. Грінченка – перехід до модерної драми

Стаття присвячена аналізу драматургічної творчості Б.Д. Грінченка, зокрема особлива увага приділяється його історичним п'єсам «Ясні зорі», «Степовий гість», «Серед бурі», які засвідчують перехід до модерної драми. Виокремлено прояви народництва та модернізму у цих творах.

Ключові слова: модернізм, модерна драма, народництво.

Spiridonova L.M., Shevchenko A.V. Historical plays of Borys Grinchenko – A transition to a modern drama.

The article is devoted to the analysis of Borys Grinchenko's dramatic creativity, in particular, special attention is paid to his historical plays, «Yasni zori» ("Clear Stars"), «Stepovyvy hist» ("Steppe Guest"), «Sered buri» ("Among the Storm"), which testify to the transition to modern drama. The manifestations of Populism and Modernism in these works are singled out.

The manifestations of narodnytsvo in the dramaturgy of Grinchenko are: external social and national conflicts between Ukrainians and invaders; the aspiration of the protagonist for the cultural, national and social liberation of the people; the image of the material and social environment of the heroes (a detailed depiction of their way of life, circumstances of life); ethnographicism; de-romanticism of person and people; emancipation of human individuality and its aspiration for harmonious unity of collective and individual.

The emergence of modernism in the drama - is: a view of the peasants as sometimes passive, ignorant mass, unwilling to fight for their own rights; images of the inner feelings of the heroes; deep psychology; self-reflection (self-analysis of the protagonist, his desire to understand his own feelings); symbolization of images; neofolklorism; disputes-

dialogues; philosophical problems (morality, spiritual cleansing and enlightenment); image of strong personality.

Ukrainian Theater of Coryphaeus was lucky to unite the most effective means of scenic expressiveness with the depth of thoughts and feelings, to comprehend and master the ideological and aesthetic wealth of folk rituals and customs for the scene, also a variety of verbal genres of folklore as the basis of the plot and means of character characteristics, as a powerful means of harmonization of the individual, we observe in Boris Grinchenko's playwright.

Key words: modernism, modern drama, narodnytstvo.

На початку 80-х років XIX століття в українській літературі з'явилась постать людини феноменальної працездатності, талановитого письменника, педагога, фольклориста і етнографа, мовознавця-лексикографа, критика і публіциста, видавця численних художніх і науково-популярних книжок Бориса Дмитровича Грінченка (1863-1910).

Грінченкові-драматургу належать соціально-побутові п'єси «Нахмарило», «На громадській роботі», «На новий шлях». Він вдало опрацював й історико-героїчну тему, продукувавши кілька історико-патріотичних драм «Ясні зорі», «Степовий гість», «Серед бурі», у яких оригінально зобразив минуле українського народу, його боротьбу проти турецько-татарських завойовників і польської шляхти.

Іван Франко [8] визначив місце письменника у літературі кінця XIX століття – серед кращих сил літератури, де його місце у першому ряді. На думку Франка, Грінченко не раз виступав сміливо у справах, про які ніхто інший не наважувався заговорити, що вказувало на те, що Грінченко має не тільки літературний талант, а й талант публічного діяча. Грінченко, за словами М.Чернявського [5], «більше працював, ніж жив». Праця була для письменника синонімом життя. М. Лисенко [5] про його роботу сказав, що «таких невтомних, завзятих діячів, борців громадських, якого ми в особі Бориса Грінченка втрачали, в пантеоні українських списателів зазначити можна дуже небагато...

Великий хист, незвичайна витривалість у роботі, скрашені великою любов'ю до рідного краю».

Та, на жаль, «якось так вийшло, що драматургія Грінченка досі перебуває на становищі літературного пасинка навіть стосовно інших його творів-віршів, байок, оповідань, повістей» [7, с. 11], – до такого висновку дійшов Степан Процюк. Це зумовлює необхідність вивчення драматургічної спадщини великого митця. **Об'єктом** дослідження є п'єси Б.Грінченка, а його **предмет** складають умовно-історичні драми письменника «Ясні зорі», «Серед бурі» та «Степовий гість».

На наш погляд, тема статті є важливою і **актуальною**. Вивчення історико-патріотичних драм Грінченка змусить сучасників подумати про своє місце та призначення в соціумі.

Драматургія Грінченка розглядалася з різних позицій, але в першу чергу залежно від суспільних віянь. Прикладом цього є праця Б.Шнайдера [9]. Він, роблячи перші кроки в дослідженні розвитку української історичної драматургії XVIII - XIX ст., зауважив, що «історична драматургія Грінченка свідчила про виродження жанру, яке полягало в тому, що історичні події, зображувана епоха в кращому разі ставали лише фоном для звичайного сюжету, який, по суті, прямого відношення до епохи не мав і в історичні рамки не вкладався. Історія, її визначні події і факти не стояли в центрі цієї драматургії, яка надавала перевагу особистому плану («Ясні зорі», «Степовий гість»). Отже, антиісторизм становить найхарактернішу рису драматургії Грінченка» [9, с. 68]. Автор говорив про драми Грінченка з позицій реалістичної літератури та критики, не беручи до уваги той факт, що п'єси митця несли в собі елементи модернізму.

Тривалий час вивчав драматургію Грінченка С. Процюк [7]. Він переконався, що його п'єсам варто повернути їх літературне, а деяким і сценічне життя. Автор статті наголошує на новаторстві Грінченка-драматурга.

Новим С. Процюк вважає: «образ української жінки як сильної особистості (Олена «Ясні зорі», Оксана «Серед бурі»); зіткнення християнського та мусульманського світосприймання, згідно з яким, відповідно до законів шариату, жінка приймає долю як фатум (Фатима «Ясні зорі»); піднесення позитивного образу жінки до рангу своєрідного матриархального символу батьківщини; основний конфлікт як пошуки персонажами національної перспективи; ідея етичних та естетичних пошуків смислу життя, ідеалу («Ясні зорі»); наявність символічних образів» [7, с. 20].

Також Процюк зазначав, що історико-патріотичні п'єси «можна назвати історичними тільки умовно. Письменник не ставить собі за мету заглиблюватись в історичні аннали», персонажі його історичних п'єс іноді видаються сучасникам автора, лише перенесеними в XVII ст.» [7].

А.Погрібний, дослідник творчості Грінченка, про його драматургію говорить не так багато. Він доходить висновку: «Якщо у драмі «Ясні зорі» уславлення волелюбності героїв та їхньої відданості рідному краю дещо абстраговане, то п'єси «Степовий гість», «Серед бурі» Б.Грінченка тим і цікаві, що, високо підносячи ідею батьківщини як найбільшої цінності для кожної людини, вони водночас розкривають історично ідеалізовану та соціально увиразнену картину перебігу історичних подій» [6, с. 229].

У посібнику «Нові імена в програмі з української літератури» повторюється думка критики: п'єсам Грінченка притаманні такі ознаки: динамізм, гострота конфлікту, сценічність, але «блідю виписаний загальний історичний фон» [3, с. 460].

Отже, наш огляд науково-критичної літератури дає підстави для висновку, що драматургія Грінченка опрацьована лише частково. Тому звернення до аналізу історичних п'єс Грінченка і складає **наукову новизну** статті.

Мета роботи: довести, що історичні п'єси Грінченка є переходом до модерної драми.

Сторінка творчості Грінченка-драматурга сприяла розвиткові демократичного напрямку в українській культурі, за долю якої він щиро уболівав, про що не раз писав у своїх статтях, листах. «Всяка справа культурна, — наголошував він, — тільки тоді буває повна і міцна, коли вона, з одного боку, зростаючи на рідному ґрунті, живиться живущим духом з великої скарбниці духовних здобутків народів усього світу, а з другого, — коли вона займає не саме тільки панство, а розливається глибоко й широко, захоплюючи собою величезні маси народу і ведучи їх до кращого, яснішого життя».

Творчість Бориса Грінченка мала народницьке спрямування, що було досить поширеним в українській літературі другої половини XIX століття. Саме тому художній манері письменника притаманні такі особливості, як об'єктивне, широке зображення картин дійсності, матеріального та соціального оточення героїв, докладне змалювання їх побуту, обставин життя та праці.

З політичним виявом народництва пов'язаний і літературний. Головні його принципи: відродження літературне є відродження національне, отже, література виконує надзвичайно важливу суспільну функцію, тому творення письменства на основі народної (а часто – простонародної) мови, етнографізму та ідеалізації народу (селянства) є обов'язком українського митця. Саме з письменства, на думку народників, мала відродитися втрачена державність, тому літературу «про народ і для народу» оголошували «великою» незалежно від її мистецької вартості. За народницькою ідеологією, письменник є перш за все борець та пророк, а вже потім митець. І.Франко та його послідовники стверджували, що саме в народництві криється самобутність та своєрідність української літератури.

Якраз найбільш значущою для українського мистецтва стала перша чверть XX століття, коли були сформульовані ті проблеми, художні спрямування та орієнтації, які значною мірою окреслили його своєрідність

[11]. Серед них – тяжіння до традиційних, старих або автономних художніх структур, до активного продукування – з метою самозбереження – романтично-народницької ідеології, до засвоєння й закріплення дидактичних та етнографічних форм творчості, яке, з одного боку, підтримувало стійкий інтерес до реалістичного відтворення дійсності в душі пізнього передвижництва, а з другого – ставало ідейним підґрунтям українського національного стилю мистецтва, що спирався на ретроспективну традицію візантизму, фольклору та проторенесансу.

Отже, нова течія – модернізм – була в Україні на початку ХХ ст. як своєрідна художня реакція на певне романтичне, реалістичне й натуралістичне відображення окремих життєвих колізій. Певна річ, творення розмаїтої національної культури цікавило і модерністів, і неонародників. Народницька теорія спиралася на програмні засади, закладені ще в епоху Просвітництва раціоналізмом, емпіризмом, на ідеали природної й моральної цінності окремої людини, особливої місії освіченої професійної спілки людей. Модерністська ідея сприймала активно романтичну критику просвітництва, переосмислюючи водночас і сам романтизм. Нова «велика індивідуальність» розглядалася в контексті «нової соціальності» (Леся Українка, В. Винниченко).

Певною спільністю національно-культурних ідей модерністів і народників пояснюється збереження в українській літературі початку ХХ століття елементів романтичної свідомості. Романтична ідеологія, романтичний індивідуалізм, романтична настроєність знайдуть своє продовження [10].

Отже, протягом першого десятиліття ХХ століття відбувалися як перехід до модерної художньої свідомості, так і зміна образних структур та моделей всередині самого явища.

Загальна зміна ранніх модерних структур пов'язана з посиленням явищ експресивно-виражального характеру, неофольклоризму, спробами виходу за межі малих художніх

форм, ліризованої та ескізної прози тощо. З'являються твори ширшого епічного діапазону – повісті, романи, розвивається драматургія. Після Першої світової війни гострота і напруженість протистояння неонародництва й модернізму спадає.

Якщо модерністи переймалися здебільшого проблемою сильної особистості, то неонародники – розкріпаченням людської індивідуальності та її прагненням до гармонійної єдності колективного й індивідуального, по суті, те саме питання, тільки на нижчих, попередніх реєстрах свого оформлення.

Чітко визначеної межової хронології модернізм в українських літературі, театрі і драмі не має, але основне мистецьке навантаження робилося вже тоді на одиницю, а не на спільноту, масу, общину, народ, як було в попередні часи. Власне, увага цілком спрямовувалася на людину та її особисті проблеми, на індивідуальність у контексті загального соціального розвитку. Усі ці мистецькі ознаки найбільше виявилися в українських п'єсах, де увага в ідейно-тематичному розгалуженні та й в сюжеті зосереджується найбільше на становищі особи в навколишньому середовищі, на її душевному стані в певній ситуаційній площині, на її рішеннях при виході з екстремальних чи дуже складних соціальних ситуацій.

Прикметною для української драматургії ставала увага до літературності, умовності, поза сумнівом, і її зануреність у стихію реальних конфліктів та душевних драм, соціальної дисгармонії. Драматичні твори, написані як для «читання» (драматичні поеми Лесі Українки), так і «для сцени» (більшість п'єс Винниченка), вирізняються жанровими формами індивідуального мовлення, масовими сценами, диспутами-діалогами, «очуднюванням». Відповідно акцентуються тут філософська проблематика, поглиблена саморефлексія, словесна гра.

Починаючи з середини 90-х років XIX століття Б.Д.Грінченко дедалі частіше звертається до драматургічної творчості. «Для нього, котрий завжди вбачав у літературі

форму суспільної діяльності, була в цьому своя закономірність, адже розрахована на сценічне втілення, п'єса відкривала неоціненну можливість прямого звертання до ширшої публіки, була нагодою вийти на трибуну» [1, с. 222]. Тому, як писав І.Франко в огляді «З останніх десятиліть XIX віку», маючи на увазі передусім історичні романтичні драми ідей, «талановитий поет і повістяр покинув епіку задля драми, силкуючись дати нашій літературі історико-патріотичну драму вищого стилю» [8, 514].

Історичні драми Грінченка інтелектуалізовані, тобто позбавлені комізму видовищно-розважального плинну. На думку письменника, драма, театр мали слугувати справі національного, духовного відродження українського народу, підносити його освітній рівень, розвивати естетичні смаки.

П'єси можна віднести до «арістотелівського», або «закритого» жанрового типу драм, оскільки вони розкривають характери персонажів через їхні вчинки. Драмам притаманна фабульна будова з необхідними при цьому атрибутами – зав'язкою, розвитком дії, кульмінацією та розв'язкою; зберігається хронологія подій і вчинків героїв на відносно обмеженому просторі.

Грінченко зумів вдало опрацювати історико-героїчну тему, подати її так, що п'єси стали перехідним етапом від народницької реалістичної драми до новітньої модерної.

П'єса «Ясні зорі» здобула першу премію літературного конкурсу в Галичині. Вона сюжетно пов'язана з думою про «Марусю Богуславку». У драмі «Ясні зорі» Б.Грінченко малює картину з життя українських бранців в турецькій неволі:

Впеклась мені неволя!..

А я її вже вдруге зазнаю!..

Я вперше втік, - тепер же утікати,

Постарівшись, не здужаю ніяк... [2, с. 342], -

розповідає старий невільник Панас. І тільки ясні зорі України світять нещасним в'язням довгі роки, зігрівають серце в неволі. За Україною тужать не лише ті, хто недавно потрапив у полон, а й ті, що пробули на турецькій каторзі

довгі роки, і навіть ті, які в силу обставин «потурчилились», «побусурманились».

В душі у мене знов

Мій рідний край, народ мій рідний любий... [2, с. 414], думкою лине до отчої землі Аміна, головна героїня драми. «Палкий патріотизм буквально пронизує твір» [4, с. 459].

У драмі «Степовий гість» відтворено події напередодні визвольної війни 1648-1654рр.

До господи шляхтича Степана Золотницького прибуває посланець від Б.Хмельницького. Він називає себе лейстровим з табору коронного гетьмана Потоцького, хоча насправді є сином другої дружини Золотницького Василюни.

Поступово розкривається гостра драматична ситуація: Золотницький підступно колись убив чоловіка Василюни Демченка і думав, що вбив її сина Якіма. Але, на щастя, хлопець залишився живий, був у турецькій неволі, а потім служив на Запоріжжі. Він повертається у село, щоб поквитатися з кровним ворогом.

Яким – посланець від Хмельницького, він прибув у село «оповіщати, щоб люди наготові малися, і скоро гасло буде, - зараз бралися до зброї» [2, с. 430].

Шляхтич Золотницький ненавидить український народ. Він зазіхнув на землі й господарство, а також – дружину Демченка, бо для нього «сила – то багатство» [2, с. 422]. А запорожці – «гультяї всі і розбишаки», Хмельницький же – «Проклятий бунтовик» [2, с. 427].

Внаслідок складних і драматичних подій Якіма Демченка ув'язнюють, але його звільняє кохана дівчина Наталя.

Перемагають Яким і козаки. На нашу думку, «степовий гість» – це символічний образ волі, довгоочікуваної, жаданої.

У драматичному творі «Степовий гість» Грінченко створив як образ народу, готового до повстання, так і повсталого: «...на майдані народ, усі з косами, з вилами... Кричать: до панської господи!» [2, с. 456].

«Створення образу народу, готового до повстання, а наприкінці п'єси – вже повсталого, - це незаперечна заслуга Б.Грінченка» [6, с. 231].

Історично правдиво відтворено настрої народу в третій п'єсі «Серед бурі». Події в ній віднесені до періоду Руїни – тяжкого лихоліття й міжособних чвар, які настали в Україні після смерті Богдана Хмельницького. Дія п'єси відбувається у місті Кальнику в 1671 році. Центральний образ – полковник Василь Коваленко, мужній воїн, талановитий воєначальник, палкий патріот Батьківщини. Він стає на чолі козаків, які захищають під час облоги рідне місто від польсько-шляхетських військ.

Проти Коваленка з козаків виступають сотник Лясковський, суддя Старовський, хорунжий Жилинський і батько Оксани – осавул Пилипенко. Всі вони задля багатства ладні продати навіть рідних дітей і Вітчизну. Їх гасло: «Як добре жить, то там і рідний край» [2, с. 489].

Закінчується драма зворушливим монологом Оксани, дружини Коваленка, яка смертю підтверджує свою відданість рідному краю, друзям, коханому:

...Мій світоньку ясний!.. Мій рідний краю,
Прощай і ти!.. Не нажилася я!..
Мій людоньку! В сльозах живеш ти, в горі,
Хай Бог тобі спокою й щастя дасть!..
Живи, цвіти!.. Зорею ясно сий!.. [2, с. 546].

«Слід відзначити, - наголошує А.Погрібний, - що Б.Грінченко доносить до українського читача зразки новітньої європейської драми, що він, перегукуючись щодо цього з І.Карпенком-Карим, очищає свої п'єси від етнографізму та простонародного комізму (сказавши інакше – інтелектуалізує їх), докладає праці у розвитку жанрів драматичної поеми» [6, с. 227].

Справді, дослідник має рацію. Письменник відходить від традиційної української драматургії, в основі якого лежав факт, подія. Його цікавить у першу чергу особа, людська натура в певній ситуації, внутрішня, а не зовнішня дія.

Висновки. Проявами народництва у драматургії Грінченка є: зовнішні соціальні та національні конфлікти між українцями та загарбниками; прагнення головного героя до культурного, національного та соціального визволення народу; зображення матеріального та соціального оточення героїв (докладне змалювання їх побуту, обставин життя); етнографізм; деромантизація особи і народу; розкріпачення людської індивідуальності та її прагнення до гармонійної єдності колективного й індивідуального.

Вияви модернізму у драмах – це: погляд на селян як часом на пасивну, неосвічену масу, неохочу до боротьби за власні права; зображення внутрішніх переживань героїв; глибокий психологізм; саморефлексія (самоаналіз головного героя, його прагнення розібратися у власних почуттях); символізація образів; неофольклоризм; умовноісторичність; диспути-діалоги; філософська проблематика (моральність, духовне очищення і прозріння); зображення сильної особистості.

Українському театру корифеїв пощастило поєднати найефективніші засоби сценічної виразності з глибиною думок і почуттів, осягнути й освоїти для сцени ідейно-естетичне багатство народних обрядів і звичаїв, а також найрізноманітніших словесних жанрів фольклору як основу сюжету й засобів характеристики персонажів, як могутній засіб гармонізації особистості, що ми спостерігаємо в драматургічній творчості Бориса Грінченка.

Література

1. Грінченко Б. // Історія української літератури XIX ст. / 70-90-ті роки / У двох книгах: Підручник / За ред. О.Д.Гнідан. – К., 2003. Кн.1. – С. 430-462
2. Грінченко Б. Твори: У 2т. – К.: Наукова думка, 1991. Т. 1.
3. Лебедев Ю.І. Грінченко Б. // Нові імена в програмі з української літератури: Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1993. – 197 с.
4. Неживий О. Борис Грінченко-педагог: від минулого в майбутнє // Рідна школа. – 1999. – №2. – С.21 – 25.

5. Погрібний А.Г. Борис Грінченко: Нарис життя і творчості. – К., 1988.
6. Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Питання ідейно-естетичної еволюції: - К.: Либідь, 1990.
7. Процюк С. Драматургія Б.Грінченка: традиції і новаторство. // Слово і час. – 1993. - №5. – С.14 – 15.
8. Франко І. Збір. творів: У 50т. – К., 1984.- Т.41.
9. Шнайдер Б.І. Трагедія “Сава Чалий” Карпенка-Карого і українська історична драма ХІХ ст. – К., 1959.
10. <http://ostriv.in.ua>
11. [http:// www.library.kherson.ua/young/tavrica/grinchenko](http://www.library.kherson.ua/young/tavrica/grinchenko)

Микола Ткачук
проф., д.ф.н. (м.Тернопіль)

Наративна медіація в романі І.Нечуя-Левицького «Хмари»

У статті розглядається роль наративної медіації розповідача у формуванні ідейно-художньої структури твору. Аналізуються відступи наратора, вияви його ідейної точки зору стосовно колоніальної ситуації, культури. Простежуються імагологічні уявлення про національні характери та роль вставних історій, снів персонажів, їх роздумів у дискурсі твору. Окрема увага приділяється еволюції героїв Воздвиженського, Дашковича у світлі наративної медіації розповідача.

Ключові слова: аукторіальна наративна ситуація, наративна медіація, наратор, фокалізація.

The article deals with the role of the narrative mediation in the formation of the ideological and artistic structure of the work. There are analyzed the narrator departures revealing his ideological point of view in relation to the colonial situation and culture. The imogological ideas about national characters, the role of insert history, dreams of characters and their reflection in the discourse of the novel are traced. Particular